

Elämän köyhtyminen kulttuuritutkimuksen näkökulmana

Arkinen elämä

Monet ovat taipuvaisia uskomaan, että elämä on köyhtynyt, vaikka vauraus yhteiskunnassa on kasvanut. Teollistuneissa yhteiskunnissa elämän aineellinen puoli on vahvistunut, mutta aineettomampi ei olekaan samalla tavalla kohonnut, arvellaan. On alettu puhua hyvinvointivaltion pahoinvoinnista, ja erilaisin arviointitavoin on myös ryhdytty keskustelemaan elämän köyhtymisestä.

Empiiriset tutkimustulokset tuntuvat oikeuttavan tällaisen kehityskuvan luonnoksen.

Suomalaisten ajankäyttöä ja elämäntapaa koskevat tutkimukset samoin kuin kulutusbudjettitutkimukset viittaavat siihen, että kollektiivinen vapaa-ajan toiminta ei ole kovin yleistä. Iloa ja virkistystä tarjoavat kaupallisten huvittelumuotojen ohella kotiin hankitut hyödykkeet. Vuonna 1979 suomalaisten vapaa-ajasta vei television katselu neljänneksen. Television katselun rinnalla oli yleistä sosiaalinen kanssakäyminen, lähinnä tuttavien ja perheenjäsenten kanssa tapahtuva seurustelu. Suurin osa vapaa-ajasta vietettiin kotona. (Niemi & Kiiski & Liikkanen 1981)

Miespuolisten teollisuustyöntekijäin elämäntapaa koskevassa tutkimuksessa (Kasvio 1982) samoin kuin kaupunkien lähiöissä asuvien nuorten

perheiden elämäntapaa koskevassa tutkimuksessa (Kortteinen 1982) on kuvattu, kuinka Suuren muuton suomalaiset palkkatyöläiset viettävät vapaa-aikansa television ääressä, ehkä vähän siinä sivussa lueskellen ja aina joskus sukulaisten, tuttavien ja naapureiden kanssa seurustellen. Lomalla mennään hiukan kauemmaksi, ajellaan kotimaassa autolla tai pysytellään silloinkin kotosalla.

Kulutusbudjettitutkimuksissa on havaittu, että suomalaisten käytävissä oleva aiempaa pidempi vapaa-aika on tiivistynyt kulutuksen suhteen. Kollektiivis- ja julkisluonteisiin palveluihin käytetään suhteellisesti vähemmän rahaa kuin ennen, samalla kun näitä palveluja korvaavien tavaroitten osuus kulutuksessa on kasvanut. Kotitaloustiedusteluihin perustuvat pitkittäisvertailut (esim. Julkunen & Kunttu 1978) osoittavat, että eräiden perinteisten kulutuskohteiden kuten kirjallisuusmenojen, yhdistysmenojen sekä kollektiivisten huijien ja kulttuuripalvelujen suhteellinen merkitys kulutusmenoissa on vähentynyt.

Toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa on julkisesti tuettua kulttuuritarjontaa aiempaa vähemmän. Kulttuurin palveluverkko on myös kattavampi kuin ennen. Eri taiteenalojen harrastus on samanaikaisesti jonkin verran yleistynyt. Kulttuuri-

poliittisesti ongelmallista kuitenkin on, että kulttuuripalvelujen kulutus jakautuu jatkuvasti väestössä vinosti.

Esimerkki kirjojen lukemisesta havainnollistaa yhdellä kulttuurin loholla esiintyvää kulutuksen vinoa jakautumista. Puolet vuonna 1973 haastatelluista suomalaisista aikuisista luki yli 90 prosenttia kaikista niistä kirjoista, joita yleensä luettiin. Eniten lukeva kymmenys luki runsaat puolet luetuista kirjoista. (Eskola 1979.) Kuittuuripolitiikan harjoittajien on ollut pakko myöntää, että eri instituutioiden tuottamien taidepalvelujen tai ns. arvokulttuurin tuotteiden käyttö keskittyi koulutettuun ja kaupunkilaiseen yhteiskunnan osaan ja ankkuroitui siis heikosti laajoihin väestöryhmiin.

Systeemin holhokit

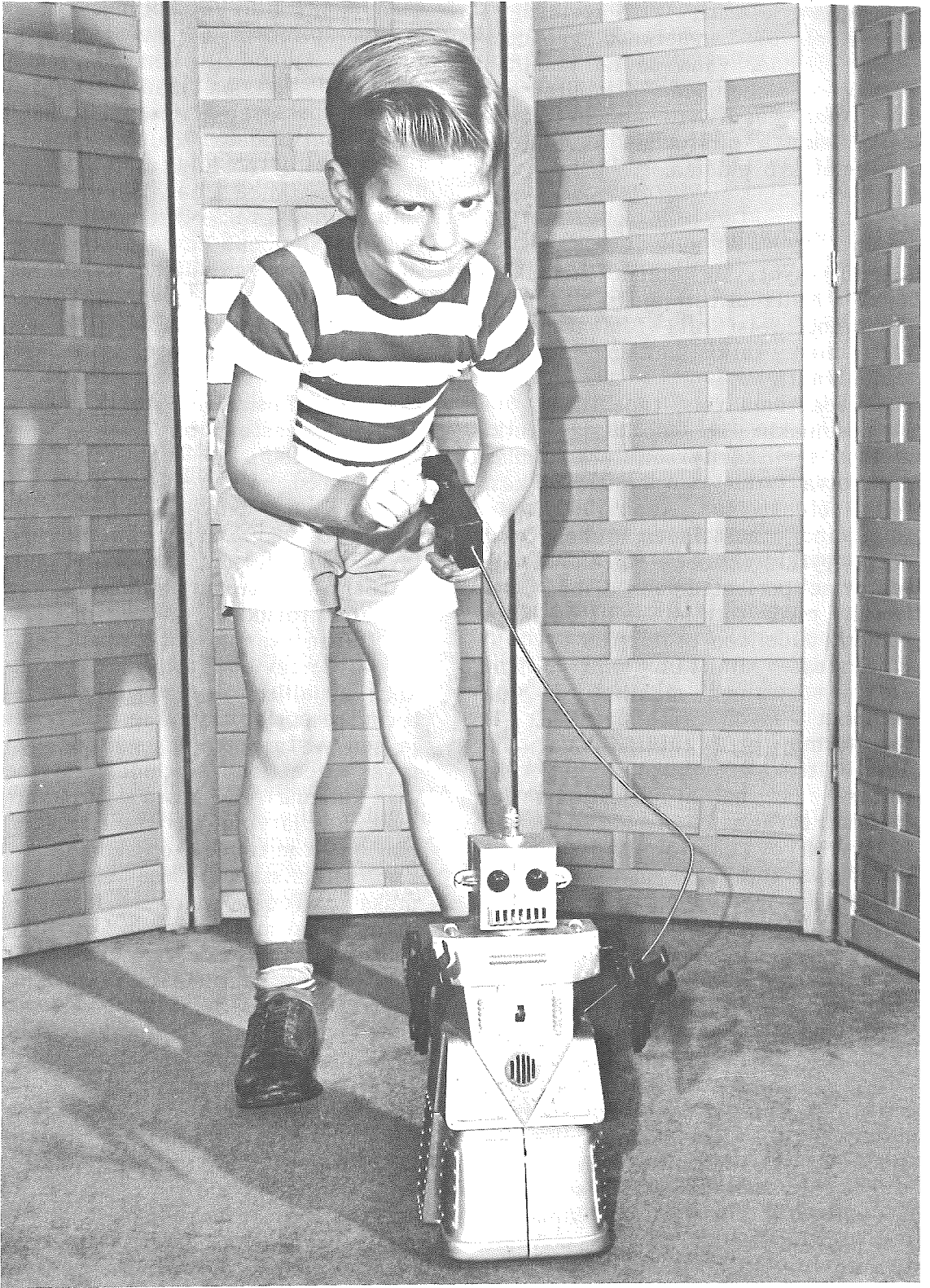
Ihmisten vapaa-ajan toimintojen "ka-peus" on usein yhdistetty sosiaalival-tion elämää köyhdyttävään mahtiin. Sosiaalivaltion on sanottu ajautuneen kriisiin ja kasvattaneen "turvaval-tion", jonka puristuksiin "holhottu" kansalainen on jäänyt. Valtion toi-minnoista ja ammattiauttajista on arveltu tulleen perinteistään ja juu-riintaan revittyjen yksilöiden uusi "kitti", se koossapitävä voima, jonka varassa ihmiset elävät. Toisena kit-tipoolina traditioiden ja kulttuurisuh-teiden katkeamisen jälkeen olisivat rahamarkkinat ja kulutus. Jos nämä-kin kitit putoavat tai pettävät, syn-tyy todellinen eksistentiaalinen tai olemassaolon uhka, kriitikot varoit-televat (Eräsaari 1983).

Muutenkin on otaksuttu, että ihmisten itsensä toteuttamisen, auto-nomisuuden ja vaikuttamisen mahdol-lisuudet ovat nykyään vähäiset. Jürgen Habermas (1981) katsoo, että systeemi on tunkeutunut ihmisten elämismaailmaan ja kolonialisoinut sitä. J.P. Roos (1983) on selventänyt

Habermasin pohdintoja: "Ydinajatus on, että järjestelmä, ennen kaikkea talous- ja hallintojärjestelmä eli valtiobyrokratia, alkaa järjestelmän vaikuttaa välittömästi elämismaailmaan, tuoda siihen elementtejä, jotka eivät siihen sovi. Ne kolonialisoivat elämismaailman samalla tavoin kuin siirtomaavallat istuttivat omia yhteiskunnallisia järjestelmiään siirtomaihin ja tuhosivat samalla alkuperäiset yhteiskuntamuodot ja kulttuurit."

Hallinnon tutkijat ovat puolestaan kuvanneet, kuinka järjestelmään sisäänrakennetut rakenteet estävät aidon kommunikaation systeemin ja kansalaisten välillä. Juha Vartola (1982) mm. on todennut, "että kun hallinnolta suorittavan toiminnan tasolla puuttuu päätösvalta, kun responsiivisuusmahdollisuudet ovat vähäiset ja kun keinovalikoima on riittämätön, muokkautuu byrokratian toimintakäytäntö, praxis, lyhytperspektiiviseksi pragmatismiksi, joka välittää asioista ja kiinnittää niihin huomiota vain sikäli kuin ne mahtuvat käytettävissä olevan keinovalikoiman sallimaan toiminta-alueeseen. Ihmisten ongelmat kelpaavat ongelmiksi vain, jos ne ovat muodoltaan ja tyyppiltään byrokratian toimintaohjeiden mukaiset, so. jos ne virallisesti on hyväksytty ongelmiksi. Paikallistasoilla puuttuvan toimivallan lisäksi byrokraattiset rakenteet johtavat virkamiehet orientoitumaan tietyllä tavalla. Tällaisia ovat taipumus viipaloida ihmiset ja heidän ongelmansa toimivaltarajojen mukaisesti, taipumus epäluottamukseen (kaikki on kirjallisesti todistettava ja asia oikeaksi osoitettava) sekä keinovalikoiman rajallisuudesta ainakin osittain seuraava taipumus hillitä, estää ja rajoittaa tilanteissa, joihin ei ongelmaa ratkaisevia keinoja ole käytettävissä."

Kehityksen suuntana nähdään

siis aika yleisesti, että hyvinvointivaltio ei ole onnistunut vapauttamaan elämää, vaan se on kahlinnut elämän aineelliseen kulutukseen, holhoajien passiivistavaan ja elämän kokonaisuutta pirstovaan käytäntöön. Systeemi syö elämää.

Aktiiviset toimijat

Mutta köyhtyykö elämä sittenkään näin? Kulttuuritutkimuksen yhtenä tehtävänä voisi olla tämäntapaisten väittämien tarkistaminen ja problematisointi.

Miten tämä voisi tapahtua?

Ensinnäkin se merkitsisi tutkimusten ihmiskäsityksen tarkistamista niin, että tutkittavia ihmisiä ei käsitellä objekteina, vaan aktiivisina toimijoina taustoineen, edellytyksineen, pyrkimyksineen ja elämää jäsentävine periaatteineen. Tämä edellyttäisi myös tutkimuksellisten lähtökohtien uudelleen arviointia.

Saattaa nimittäin olla niinkin, että systeeminen maailma on tunkeutunut myös tutkimukseen. En ole varma, että tutkijat ovat tätä aina (itseään) huomanneet. Kun talous- ja hallintojärjestelmä eli valtiobyrokraatia tuottaa suoritteita ja pyytää evaluaatiota työnsä onnistumisesta, tutkijat - myös kulttuuritutkijat - laskivat, kuinka paljon kului eli kuinka paljon annettuja kulttuuripalveluja käytettiin. Yleisö- tai muut käyttöluvut riittivät hallinnon tarpeisiin: hallinnon palvelu oli onnistunut, kun sillä oli käyttöä. Hallinnon kannalta tämä on itsestään selvää ja loogista ajattelua: byrokraatia toimii tavoiterationaalisesti ja se pyrkii kuvaamaan "palvelukykynsä" lisääntymistä. Suoritteilla ei kuitenkaan tarvitse olla suoranaista yhteyttä kansalaisten elämänlaadun kohenemiseen. (Tästä, ks. Vartola 1982.)

Viime vuosina ovat systemaatti-

seen kontrolliin pysähtynyttä tutkimusta kuitenkin alkaneet täydentää "uuden" kulttuuritutkimuksen painotukset. Palvelujen määrällistä kulutusta koskevien tietojen rinnalla on voimistumassa aito kiinnostus tietää, mitä tuo kulutus oikein pitää sisällään. Mikä on sen merkitys kuluttajille - tai: oikeammin - käyttäjille, toiminnan toteuttajille. Käyttäjäkunnan eri ryhmien "toteutukset" tai "konkretisaatiot" ovat tärkeitä.

Yksi esimerkki tällaisista "uusista" (sinänsä vanhoista) lähestymistavoista on toimintatutkimus. Se tarjoaa tilaisuuden tutkia annetun palvelun vastaanoton ohella myös sen "kääntämistä" osallisten omaksi toiminnaksi, jolloin kysymys on myös osallistujien palveluille antamista sisällöistä ja määritelmistä. Näin myös palvelujen "onnistuneisuuden" kriteerit muuttuvat niin kuin niiden kaiketi pitäisikin.

Toinen vastaavantapainen suunta on löydettävissä taiteiden, esimerkiksi kirjallisuuden, musiikin ja teatterin reseptitutkimuksesta. Teoksen ja sen vastaanottajien suhteessa syntyvä esteettinen kokemus ehtoineen on kulttuuritutkimusta parhaimmillaan. Lukijat purkavat kulttuuriperinnön ja traditioiden ohjaamana teoksen sallimissa rajoissa siitä kokemuksen. Teosta näin luodessaan he myös omaksuvat jotakin siitä kulttuurin kokonaisuudesta, jota ko. teos osaltaan on kantamassa. Reunaehtoja asettavat mm. aika ja paikka, jotka teoksen ja lukijoiden aktiivisuuden lisäksi sääntelevät kokemusta.

Palvelun ja sen käytön - esimerkiksi kirjallisuuden ja sen lukemistapahtumassa toteutuvan konkretisaation - irrottaminen toisistaan on ollut tyypillistä akateemisiin oppituleihin sidottua pirstovaa tutkimusta. "Uuden" kulttuuritutkimuksen olisikin rohkeasti uskallettava ylittää tieteiden välisiä rajoja

muuten on vaarana, että kulttuuritutkimuskin on systeemisen kontrollin välikappale.

Silloin kun tutkimuksissa hyväksytään ihmiskäsitys, jonka mukaan ihmiset ovat aktiivisia, tietoisia toimijoita ja subjekteja, joudutaan myös sen tärkeän kysymyksen eteen, että elämä sinänsä ei jakaudu irrallisiksi piireiksi. Monet tutkimukset ovat lohkoneet ihmisen elämän erillisiksi toiminnoiksi - samaan tapaan kuin sektoroitunut hallintojärjestelmäkin.

"Toisen polven" elämäntapatutkimuksena "uuden" kulttuuritutkimuksen pitäisikin pyrkiä kokoamaan tätä hajotettua elämää etsimällä niitä elämäkokonaisuutta jäsentäviä piirteitä, joilla ihmiset "järjestäisivät elämänsä mielekkääksi ja nautittavaksi" niin kuin Wolfgang Fritz Haug (1979) kulttuuria määrittelee.

Tätä kautta elämän köyhtyminen kulttuuritutkimuksen näkökulmana voisi myös olla hedelmällinen hypoteesi.

Rikas vai köyhä

Tarkastelen tätä kysymystä seuraavassa parin esimerkin avulla. Elämän köyhtymiseksi yhteiskunnan keskuksesta nähdyt ilmiöt voivat laidassa merkitä muuta. Tarkentamista kaipaavat myös elämäntavan osoittimiksi valitut käyttäytymiset. Sopeutumisiksi käsitetty toiminta voi myös olla aktiivinen (muu) teko. Kuvaako akvaario lähiökodissa todella privatisoitunutta elämäntapaa (vrt. Kortteenen 1982)?

Maaseudulla asuvat suomalaiset näyttävät löytävän kaupunkilaisia yleisemmin merkittävät lukukokemuksensa uskonnollisesta kirjallisuudesta, ja myös kotimaiset kirjat ovat heidän suosiossaan (Eskola 1983a). Jos tämäntapaisia havaintoja katsellaan "uudenaikaistumisen" yle-

sestä näkökulmasta, voitaisiin helposti sanoa, että kirjojen lukemisesakin heijastuvat yleiset yhteiskunnan uudenaikaistumis- ja urbaanistumistendenssit. Mutta jos samoja havaintoja arvioidaan toisesta päästä käsin, voitaisiin myös väittää, että ne heijastavat maaseutumaisen ympäristön kulttuuria, maalaisten aktiivisia maailmanjäsenyyksiä. Siis: onko perinteellisen kirjallisuuden harrastaminen "viimeinen kitti" vai "rikas valinta", "tapa järjestää elämä mielekkäästi ja nautinnolla"?

Kulttuuritutkimuksissa voitaisiinkin kysyä, mitä nämä erilaiset ja eri ympäristöissä eri tavoin painottuvat valinnat oikein tarkoittavat? Millä tavoin ne ovat osa yleisempää tapaa järjestää elämää, yksi osa elämäntavan eheydestä?

Miksi jotkin yhteiskunnassa syrjäisessä asemassa olevat ryhmät kuten esimerkiksi naiset löytävät mieluista tekemistä lähiöiden korttelikerhoissa tai lasten asiain toimikunnissa (Eskola 1983b), miksi miehet kapakan tikkakerhoista (Alasuo-tari ja Siltari 1983)? Miksi maalaiset tukevat perinteellistä kansallista kulttuuria?

Ovatko nämä itsehillinnän ja sopeutumisen, tai peräti paon merkkejä? Teemmekö me tutkimuksissamme niistä elämän köyhyden indikaattoreita vai voisiko nämä toiminnot myös tulkita "aidoksi innostumiseksi jostakin elävästä ja tärkeästä"? Onko "vapaita" elämismaailmoja enemmän kuin tiedämme? Missä niitä on ja kuinka niihin tullaan?

Miksi ihmisillä on yhä kummalliset vanhat mielikirjansa tai mielimusiikkinsa, ohjailusta tai kansainvälisistä paineista huolimatta?

Kysymyksiä voisi jatkaa. Mitä ihmiset "todellisuudesta" ottavat ja saavat irti? Millä tavoin taloudellishistorialliset reunaehdot näitä

sieppauksia rajaavat? Toimimisen tutkimisen rinnalla tarvitaan toiminnan tutkimusta: virallisten instituutioiden sääntelemien palvelujen ja niiden leviämisen tutkimisen yhteydessä kaivataan tietoa palvelujen konkretisoinnista yhteiskunnassa kantajiensa kautta.

Toimimisen ja toiminnan samoin kuin kielen ja puheen eron näkeminen merkitsee haastetta uusille lähestymistavoille. Ei pitäisi tutkia vain palveluja ja niiden "perillemenoita" tai vaikutuksia, vaan samalla olisi tutkittava myös palvelujen jäsenyyksiä ja merkityksiä. Tällaisessa prosesseihin huomiota kiinnittävässä tutkimuksessa ovat edessämme ihmiset kulttuuriolentoina, annetusta, kulttuurista, aineksia ottavina ja samalla kulttuuriin uutta ainesta tarjoten.

Yhteydetön kieli

Olen edellä käsitellyt elämän köyhtymisen teemaa systeemin kontrolloiman ja systeemistä piirteitä saavan elämän kysymyksenä. Sisäänrakennettuna ajatuksena on ollut, että hyvän elämän vastakohtana on elämätön elämä. Olen myös viittänyt hyvinvointivaltion kriitikoiden näkemyksiin turvavaltion laajenemisesta. Hyvän elämän perustan pelättään olevan murtumassa, systeemi tunkeutuu elämismaailmaan ja ehdollistaa senkin.

Viime kädessä systeemisen kontrollin ja siellä vallitsevan tavoite-rationaliteetin ongelmat ovat todella syviä. Niin kauan kuin talous- ja hallintojärjestelmän tavoitteet ovat lyhyen aikavälin tavoitteita eikä niitä kasvateta oman elinaikamme ohitse, elämän köyhtyminen on todellisena uhkana edessä. Systeemisen kontrollin ja sen ylläpitämisen rationaliteetin perustavin ongelma on sen kyvyttömyys vastata ihmiskunnan

suurin elinkysymyksiin. Tämä on myös vakavin elämän köyhtymisen kysymys. Se on myös elämän maailmanlaajuisen köyhtymisen kysymys.

Tästä kysymyksestä on viime vuosina runsaasti kirjoittanut mm. norjalainen filosofi Arne Naess. Ihmiskunnan tulevaisuudesta huolestunut Naess sanoo teoksessaan **Ekologi, samhälle och livsstil** (1981) mm: "On vaarallista uskoa, että meillä on valta teknis-taloudelliseen järjestelmäämme. Kriisin syvyys johtuu osaksi siitä, että kehitys on pantu käyntiin ja se jatkuu kasvavaa vauhtia ilman että minkään ryhmän, luokan tai kansakunnan tarvitsee päättää tai hyväksyä seuraavaa vaihetta. Sisäänrakennetut mekanismit pitävät huolta siitä, että tahti ei lopu. Tiedämme yhä vähemmän tämän koneiston vaikutuksista itseemme ja ympäristöömme. Vaikka tutkimustulokset lisääntyvät valtavaa vauhtia, lisääntyy myös suhteellinen tietämättömyytemme siitä, mikä meitä ympäröi."

Naess kertoo myös, kuinka monissa teollisuusyhteiskunnissa on alettu puhua aineellisen elintason rinnalla "laadullisesti" paremmasta elämästä. Konkreettiset suunnitelmat seuraavat kuitenkin vääjäämättömästi samoja linjoja kuin aiemminkin. Linja on ankkuroitunut syvään.

Elämän köyhtymisen teemaan liittyviä kulttuuritutkimuksen suuria kysymyksiä voisivat olla myös tämäntapaiset kulttuuriin kytkeytyvät kysymykset. Miksi syntyy kieli, joka pelaa omaa irrallista peliään ilman että siihen voi vaikuttaa?

J.P. Roos (1983) pelkää, että realistiset muutoksen mahdollisuudet ovat sellaisissa mullistuksissa, joita ei tee mieli edes ajatella. Tiedotusvälineistä olemme kuulleet, että vedenpaisumus on tulossa. Odottavako kulttuuritutkijat sitä? Olisiko mahdollista miettiä, löytyisikö mei-

dän omassa työssämme tutkijoina sekä siinä ihmisten maailmassa, jota tutkimme, "aitoa innostumista josta-kin elävästä ja tärkeästä"?

Viitteet

Kirjoitus on muokattu versio Jyväskylässä 21.10.1983 Sosiaalipolitiikan päivillä kulttuuritutkimuksen työryhmässä pidetystä alustuksesta. Päivien yleisteemana oli köyhyys.

Kirjallisuus

ALASUUTARI, Pertti & SILTARI, Jorma. Miehisen vapauden valtakunta. Tutkimus lähiöravintolan tikkakulttuurista. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Julkaisuja, Sarja B: 37, 1983.

ERÄSAARI, Risto. Traditiot ja kitit tippuvat, sosiaalivaltiostako uusi turva ja suoja? *Psykologia*, 18(1983): 3, s. 200-202.

ESKOLA, Katarina. Suomalaisten merkittäviä lukukokemuksia koskevan artikkelin käsikirjoitus. (1983a)

ESKOLA, Katarina. Kaupunkilaisiltamat. Kulttuurihallinnon ja paikallisyhteisön suorien yhteyksien kokeilu Vantaalla vuosina 1979-82. Euroopan Neuvoston kulttuuriyhteistyön neuvoston (CCC) 21 Euroopan kaupungin kulttuuritoimintaprojekti, Suomen projektin julkaisuja,

9. Vammala, 1983 (b).

ESKOLA, Katarina. Suomalaiset kirjallukijoina. Helsinki, 1979.

HABERMAS, Jürgen. Theorie des kommunikativen Handelns. Zur Kritik des funktionalistischen Vernunft. Frankfurt am Main, 1981.

HAUG, Wolfgang Fritz. Eräitä teoreettisia ongelmia keskustelussa työväenluokan kulttuurista. *Tiede & Edistys*, 4(1979): 3, s. 38-45.

JULKUNEN, Raija & KUNTTU, Timo. Vapaa-ajan kulutus. *Sosiaalipolitiikka*, 3(1978), s. 15-16. Oulu, 1979.

KASVIO, Antti. Teollisuustyö ja elämäntapa. Tutkimus kahden suuren teollisuuslaitoksen ammattitaistoisten työntekijöiden työn ja työn ulkopuolisen elämän kehityspiirteistä 1980-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa. *Acta Universitatis Tamperensis*, ser. A, vol. 134. Tampere, 1982.

KORTTEINEN, Matti. Lähiö. Keuruu, 1982.

NAESS, Arne. Ekologi, samhälle, livstil. Stockholm, 1981.

NIEMI, Iris & KIISKI, Salme & LIIKKANEN, Mirja. Suomalaisten ajankäyttö 1979. Tilastokeskuksen tutkimuksia, 65. Helsinki, 1981.

ROOS, Jeja-Pekka. Yhteiskunnan muutos ja arkielämä. *Tiede & edistys*, 8(1983): 3, s. 6-15.

VARTOLA, Juha. Hallinto ja yhteiskunta. Hallinto, (1982):5, s. 4-19.